

İNŞÂ-HABER BAĞLAMINDA KUR'AN DİLİNİN YAPISI

Süleyman GEZER*

Özet

İnşâ-Haber Bağlamında Kur'an Dilinin Yapısı

Bu makale belağatta kullanılan iki kavramdan yola çıkarak Kur'an dili ve anlatımı üzerine bazı değerlendirmeleri içermektedir. İnşâ ve haber, belağatta sözün söylenme biçimini ele almaktadır. Bunlar, bir dilde bulunan ifade biçimlerinin veya hitap şekillerinin ayrımıyla ortaya çıkan bir kavramlaştırmadır. İnşâ, "manası lafzına bağlı [mukterin] olan cümle" veya "göndergesiyle [sözün nispeti] ilişkilendirilmesi hususunda bir dış varlığı olmayan kelama" denilmektedir. Bu açıdan Kur'an diline bakıldığı zaman inşâî bir karakterde olduğu söylenebilir. Bundan dolayı Kur'an'ın ifade ve anlatım biçimlerinde, içerik ve söyleyiş birbirinin ayrılmaz parçalarıdır.

Anahtar kelimeler: Kur'an Dili, İnşâ-Haber Ayrımı, Kur'an'ın ifade biçimleri.

Abstract

The Structure of Quranic Language in the Context of *Inshâ* and *Habar*

This article contains some evaluations on the Quranic language and expression by moving from two concepts used in rhetoric. *Inshâ* and *habar* deal with the way of word's being uttered in rhetoric. These are conceptualisations that appear with the distinction of expression form or addressing forms. Insa means sentence whose meaning is tied to its utterance or means utterance (kalam) which has no external reference. When we look at Quranic language from this point its said that it has *inshâî* character. For this reason, in the forms of Quranic utterance and expression styles, content and utterance are inseparable parts of each other.

Key words: Quranic language, the distinction of *inshâ-habar*, expression forms of Quran

1. Giriş

Kur'an, sık sık kendisinin Arapça bir mesaj olduğunu, ifadelerinin ve hükümlerinin Arap diliyle indirildiğini ve bundan dolayı anlaşılmasının kolay olduğunu vurgular.¹ Şüphesiz bu "Arabî" nitelemesi Kur'an'ın oluştuğu dili ve kültürü kapsamaktadır. Kur'an-ı Kerim, indiği dönem Arapçası'nın özelliklerini üze-

* Dr. Ar. Gör., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.

1 *Arapça Kur'an* nitelemesi için bk. Yusuf, 12/2; Taha, 20/113; Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3; Şura, 42/7; bu ayetlerde Kur'an'ın Arapça olmasına vurgu yapılırken Kur'an'ın anlaşılması dile getirilmektedir. "Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ki anlayasınız." Yusuf, 12/2. Kur'an'ın kendisine ilişkin kullandığı bu 'arabî' nitelemesi sadece Arapça olarak indirildiği anlamı taşımaz. Bu ifadeler muhatapları olan Hicaz Araplarının dilini ve kültürünü içinde barındırdığı anlamına gelir. Onların yaşantılarından, düşüncelerinden, çeşitli alem tasavvurlarından derin izler taşır. Çünkü dil, kendisinden ayrı sayamayacağımız dili ve kültürü içine alan bir etkinliktir. Ayrıca bu ifadeler yeni bir inşâ anlamında okunabilir. Bu konuda bk. W. Montgomery Watt, *H. Muhammed'in Mekke'si*, çev.: Mehmet Akif Ersin, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1995.

rinde taşıyan bir kitap olmasından dolayı anlaşılmasında Arapça'nın bilinmesi bu açıdan büyük bir öneme sahiptir. Sadece Arap dilinin özelliklerinin değil aynı zamanda Arapça'nın teşekkül ettiği kültürün, çevrenin vb. etkenlerin de detaylı bir şekilde araştırılması Kur'an'ın anlaşılması noktasında daha objektif yorumların yapılabilmesine imkân tanır. Dolayısıyla Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması büyük ölçüde bu dilin özelliklerinin bilinmesine bağlıdır. Bunun yanı sıra Arapça deyimlerin, kelime köklerinin (iştikak), kelimelerin zaman içinde kazandığı anlamların ortaya konulması bir gereklilik olarak ortada durmaktadır. Sadece kelime ile yetinmeyip Kur'an metninin hangi tarihi şartlar ve ortamlarda; hangi muhataplar bağlamında temayüz ettiğinin de göz önünde bulundurulması, metnin anlaşılmasında ve metin çözümlemesinde önemli bir yere sahiptir.

Kur'an metnini diğer metinlerden ayıran özellikler nelerdir? Kur'an sıradan bir metin gibi okunmaya müsait midir? İfadeleri bilimsel bir ifade olarak doğrulamaya açık mıdır? Yoksa inananların tutum ve davranışlarını yönlendiren, onların kanaatlerini oluşturan bir kitap mıdır? Bu sorulara verilen cevaplar büyük ölçüde Kur'an tasavvurumuzun ipuçlarını sunar. Kur'an, müslümanların gözünde kutsal bir kitap olarak Allah tarafından gönderilmiştir. Allah tarafından gönderilmiş olmasına rağmen dili ve üslubu Arap kültüründen ve geleneklerinden izler taşımaktadır. Başka bir deyişle ilahi mesaj kendisini bu dil içinden ifade etmiştir. Allah'ın kelamı için kullanılan bu niteliler, ilahi hitabın niteliği ve mahiyeti hakkında birtakım bilgiler verir.

Kur'an'ın oluştuğu ortam, edebiyatın ve şiirin zirvede olduğu ve çeşitli edebî ürünlerinin verildiği bir dönemdi. Araçlar, Kur'an'ın geldiği dönemde edebiyatın zirvesinde olmalarına rağmen Kur'an'ın hitabından ve içeriğinden etkilenmişlerdir. Kur'an, kısa bir süre içinde Arapça'nın en üstün metni haline gelmiştir. Kur'an'ın bu başarısı, bir ölçüde hitab ve üslubunun etkileyici olmasında yatmaktadır. Muhatabına bir şey söylerken aynı zamanda onun bu ifadeler karşısında bir tutum almasını ister veya ondan bir şeyler talep eder.

Bizler günlük hayatımızda çeşitli dillerden* -şiir dili, roman dili, sözlü ve yazılı dil-, nasıl bahsediyorsak ve bunları kabul ediyorsak din dilinin de kendi-

* Gündelik hayatımızda dil, kullanımına göre çeşitli bölümlere ayrılabilir. Mesela, şiirin duygularını ifade etme aracı olan şiir dilinden, roman ve deneme dilinden, bilgisayar dilinden, yazılı ve görsel medya dilinden, yazılı ve sözlü dilden bahsetmek mümkündür. Bu diller incelendiği zaman görülür ki hepsinin kendine özgü birtakım kuralları ve özellikleri vardır.

ne ait yapısının var olduğunu kabul ediyoruz demektir. Din dili belki kendisini bu açıdan diğer dillerden ayırmaktadır. Bu dil aslında müminlerin hayatlarını yöneten, onlara yeni bir bakış sağlayan, kendisine inananların mukadderatına ilişkin bazı öngörülerde bulunan analitik olmayan bir dildir.² Analitik olmaması din dilinin daha sonra değineceğimiz gibi oluşumunun diğer dillerden farklılıklar taşımasıdır. Bir ifadenin dinî olabilmesi onun salt tarihsel ve antropolojik bir ifade özelliğini aşmış, müminlerin inançları bağlamında bir rol oynaması, hayatın çeşitli aşamalarında köklü birtakım tutum ve davranışları ifade etmesi-ne bağlıdır.³ Her ne kadar din dili diğer dillerden ve ifade biçimlerinden ayrılsa da, gündelik hayata bakan ifade biçimlerinin olduğu da bir gerçektir.

Dolayısıyla bu makale Kur'an dilinin anlaşılmasında büyük bir öneme sahip olan, dilin ifade biçimlerini ortaya koymayı amaçlayan iki kavramdan yola çıkarak Kur'an dili ve üslubu hakkında bazı çıkarımlarda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve: İnşâ-Haber

Belağat İslam kaynaklarında sözün söylenme biçimiyle uğraşan bir daldır. Belağat üç kısımdan oluşur. Bunlar beyan, meânî ve bedî'dir. Haber ve inşâ kavramları belağatın meânî bölümünde ele alınmaktadır. Meânî bölümü ortam ve şartlara uygun söz söyleme sanatı olarak bilinmektedir. Muhatabın durumuna, sosyal ortamına vb. bağlamlara riayet edilerek muhatabın dikkatini canlı tutmak, konudan uzaklaşmasına imkân vermemek için kullanılan bir söz sanatı olarak kullanılır. Dolayısıyla belağatın meânî bölümü, muhatabın varlığını dikkate alan ve buna göre sözün inşâ edildiği bir sanat olarak görülebilir. Muhatabın içinde bulunduğu durum, muhatabın heyecanları, duyguları, nefreti, vereceği tepkiler önemli hale gelmektedir. Haber ve inşâ kavramları bir dilde bulunan ifade biçimlerinin veya hitap şekillerinin ayrımıyla ortaya çıkan bir kavramlaştırma değildir. Arap dilinde cümle yapıları da bu ayrıma göre sınıflandırılır. İnşâ yaratmak, icat etmek, bir şeyi ortaya koymak anlamlarına gelmektedir. İnşâ cümlesi haber cümlesinin tersine doğru ve yalan ihtimali olmayan cümle

2 Din dili hakkında bk. Turan Koç, *Din Dili*, Rey Yay., Kayseri 1995, ss. 6-7. Analitik felsefe, önermelerin doğruluk ve yanlışlığıyla uğraşan, çözümlenmeyi esas bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Kur'an dili için "analitik olmayan bir dil" ifadesi önermesel olmayan bir dil yapısına sahip olduğu belirtilmek için kullanılmıştır. Analitik felsefenin tanımları için bk. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay., Ankara 1996, s. 35.

3 Koç, *age*, ss. 6-7.

olarak tanımlanmıştır. Başka bir tanımda ise inşâ cümlesi “manası lafzına bağlı [mukterin] olan cümle” olarak ifade edilmiştir. Başka bir tanıma göre inşâ, göndergesiyle [sözün nispeti] ilişkilendirilmesi hususunda bir dış varlığı olmayan kelama denilmektedir. İnşâ, konuşan kimsenin eylemini betimlemek için kullanılır. Ayrıca zamansal ve varlıksal olarak ortada olmayan bir şeyi ortaya koymak, var etmek anlamında kullanılmaktadır.⁴ Bununla inşâ bir kelamın ortaya atılması kastedilir. Ayrıca inşâ bir şeyi zaman ve madde bakımından ortaya koymak anlamına gelmektedir.⁵ İnşâ cümleler sözü söyleyen kimseye o bu sözünde doğrudur ve yalancıdır diyemeyeceğimiz söz olarak nitelendirilir.⁶

İNŞÂ cümlesi kendi içinde talebî olan ve talebî olmayan inşâ olarak ikiye ayrılmaktadır. Talebî inşâ kısaca istek anında mevcut olmayan bir şeyin istenmesini gerektiren ifadelerle denilir. Mesela emirler, nehiyeler, istifham, temenni ve nida içeren ifadeler bu gruba girerler. Talebî olmayan inşâ ise herhangi bir talebi çağrıştırmayan veya muhataptan bir şey beklenmeyen inşâ cümleleri olarak tanımlanabilir Bir istek bildirmeyen veya bir isteğe delalet etmeyen inşâ cümleleri ise talebi olmayan inşâ olarak görülmüştür. Bir konuda taaccup etmek, bir kimseyi övmek, yermek, herhangi bir konuda yemin etmek, umut bildiren ifade biçimleri, sözleşmelerde kullanılan ifade biçimleri bu türden inşâ cümlelerine girmektedir. Burada dikkat edilirse bu türden inşâ cümleleri muhataptan bir şey beklemek yerine muhatap karşısında duyguların, beklentilerin oluştuğu ve çeşitli şekillerde bunun ifade edilmesine karşılık gelmektedir.⁷ Mesela Zemahşeri (ö. 538/1143) Sâf suresinin 3. ayetini⁸ tefsir ederken taaccup ifadesini, işitenlerin kalplerinde bir durumun veya bir işin büyük gösterilmesi olarak tanımlar.⁹ Zemahşeri'nin de belirttiği gibi bu türden ifadeler tas-

4 Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Curcânî, *Kitabu't-ta'rîfât*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, s. 42.

5 Curcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 42.

6 Nusreddin Bolelli, *Belağat-Kur'an Edebiyatı*, M. Ü. İ. F. Yay., İstanbul 1993, ss. 151-152 ve s. 139

7 Bk. Haber ve inşâ ayrımı için Taşköprizade Ahmed Efendi, *Mevzuatu'l-ulum*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1313, c. II, ss. 138-139; Suyuti, *el-İtkan*, c. II, ss. 164-165; Bolelli, *Belağat-Kur'an Edebiyatı*, s. 151 ve 183; İbn Hişam el-Ensari, *Şerhu şuzuru'z-zehab*, ss. 31-32; Ahmed Matlub, *Mucemu'l-mustalahatil-belağiyye ve tetavvurihe*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996, s. 195.; Ali el-Cârim, Mustafa Emin, *el-Belağatu'l-vadiha*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul ts. , s. 139.

8 Saf suresinin 3. ayeti mealen şöyledir. “Yapmayacağımız şeyi söylemeniz, Allah katında ne büyük bir şeydir.”

9 Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b.Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 2003, c. IV, s. 511.

dik/kabul veya tekzip/yalanlama gerektirmeyen, fakat bir duygunun dillendirilmesi veya muhatapta bir etkinin ortaya çıkarılmasına dönük anlatım biçimidir. Kur'an'da geçen övgü ve yergi ifadeleri, taccup ifade eden eylemler, yemin ifade eden cümleler, ümit bildiren ifadeler, *feule* veznine dönüştürülen fiiller, (mesela “Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu!” Kehf, 18/5” vb. ifadeler), sattım aldım gibi doğru ve yalan ihtimali olmayan ifade biçimleri bu grup altında toplanır.¹⁰ Görüldüğü gibi inşâ cümlesi yerine göre soru, cevap, emir, temenni, nida, taaacup, kızgınlık içeren cümlelerden oluşmaktadır. Bu çeşit cümle biçimi genellikle performatif (gerçekleştirici) cümle olarak adlandırılmaktadır. Mesela gündelik hayatta kullandığımız “yağmur yağabilir”, “kalemi bana ver”, “şemsiyeni yanına al”, “yalan söyleme” gibi ifadeler inşâî bir cümledir. Bu ifadeler, haber bildiren ifadeler gibi dili sadece yansıtmaz, aynı zamanda belli bir fikri oluşturmak ve onu pekiştirmek için kullanılmaktadır.

İhbarî ifadeler kendi anlamlarını dış dünya ile oluştururken inşâî ifadeler anlamlarını sadece kendileri ortaya koyarlar. Bundan dolayı bu ifadeler, sözün söylenmesi, muhatapta uyandırdığı etki, muhatapta meydana gelen değişimler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yani sözün söylenmesi, edası, söyleyenin sözü söylerken niyeti, bunun yanı sıra sözü söylenen kimsenin bu ifade karşısında takındığı tutum gibi sözün etkileri ve yaptırımı üzerinde durmaktadır.

Haber kelimesi ise Türkçe'de kullandığımız anlamıyla, herhangi bir konuda haber vermek anlamlarında kullanılır.¹¹ Sözü söyleyen kimseye “o bu sözünde doğrudur veya yalancıdır” denilebilecek her kelama haber adı verilmiştir. “Zeyd ayağa kalktı” veya “Zeyd ayağa kalkmadı” ifadelerinin doğru ve yanlış olma ihtimali vardır. Biz bunu gözlemleyerek yanlış ve doğruluğu hakkında bilgi verebiliriz. Curcânî (ö. 816/1413) de haber cümlesini, doğru ve yalan olma ihtimali taşıyan cümle olarak tanımlar.¹² Haber cümlesini belağat alimleri çeşitli başlıklar altında ayırmışlardır. Bunlar yapılarına göre ibtidaî, talebî ve inkarî olmak üzere üç kısma ayrılır. Muhatabın, sözün doğruluğu ve yanlışlığı hakkında herhangi bir bilgisi yoksa pekiştirici bir edat olmaksızın haberin doğ-

10 Ahmed Matlub, *age*, 195-196. Kur'an'da bu konuda çeşitli örnekler gösterilebilir. “Kahrolası insan! Ne inkârcıdır!” Abese, 80/17. “Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.” Duhâ, 93/1-3. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, ifadeler yerine göre teselli, şaşkınlık, kızgınlık, sitem vb. anlamlara gelebilmektedir. Doğrudan muhatapın duygularına ve hislerine hitap edilmektedir.

11 Cemalüddin Muhammed İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1990, c. IV, s. 227.

12 Curcânî, *et-Tarifât*, s. 101.

rudan kendisine bildirilmesi söz konusudur. Birisine “kardeşin geldi” denilmesi buna örnek verilebilir. “Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır.”¹³ Bu ifadeler ibtidâî haber olarak değerlendirilir. Talebî haber ise muhatabın hakkında tereddüt ettiği ve sıhhati konusunda muhatabın bir şey bilmemesi durumunda sözün onun zihninde yerleşmesi için sözü pekiştirerek kullanılmasından ibarettir. “Gerçekten kardeşin geldi gibi.” “Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi: Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal (buradan) çık! İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim, dedi.”¹⁴ İnkârî haber ise eğer muhatap sözün doğruluğunu kabul etmeyip inkar ediyorsa, bu durumda sözün birkaç te’kid edatıyla söylenmesine inkârî haber adı verilir. “Muhakkak ki o geldi,” “Vallahi muhakkak ki kardeşin geldi” görüldüğü gibi ifadelerde birden fazla te’kid edatı kullanılmıştır.¹⁵

Dildeki ifadelerin bu şekilde ayrılması sadece Arapça’ya özgü bir ayırım değildir. Bütün dillerde böyle bir yapının varlığı mevcuttur. Yardımcı olması bakımından konuşma edimleri olarak aktarabileceğimiz (speech act) konusuna değinmek istiyoruz. Edimbilim veya kullanımbilim olarak adlandırılan söz edimleri dilin söylemde kullanılmasını kendisine konu edinmiştir. Bu kuramdan önce bir ifadenin anlamlı olabilmesi ancak doğrulanabilmesine bağlıydı. Şayet bir cümle dış dünyada doğrulanamıyorsa ifade bir anlama sahip olmuyordu. Buna göre doğrulayamadığımız dini ifadeler, metafizik birtakım düşünceler anlamsız oluyordu. Özellikle söz edimleri olarak ortaya çıkan bu kuram, dilin sadece görünür birtakım nesne ve olaylardan ibaret olmadığını, dilin çok daha fazla işlevlere sahip olduğunu ortaya koymaya çalışıyordu. Söz edimleri konuşan kimse ile konuşulan kimse arasındaki dilsel davranışlar ve yapıları inceleme konusu yapmıştır. Buna bağlı olarak gözlemleyici sözcelerle gerçekleştiren sözceler birbirinden ayrılır. “Dün hava bulutluydu” ifadesi bu anlamda gözlemleyici bir sözcüdür. “Üzerine hırka al”, “pencereyi kapatsan iyi olur”,

13 Enbiya, 21/63.

14 Kasas, 28/20.

15 Bk. Ahmet Matlub, *Mucemu'l-Mustalahatil-Belagıyye ve Tetavvurihe*, s. 479. Bolelli, *Belağat*, ss. 165-166. Bu konuda pek çok te’kid edatı kullanılan şu ayet örnek gösterilebilir. “Onlara, şu şehir halkını misal getir: Hani onlara elçiler gelmişti. İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz! dediler. Elçilere dediler ki: Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahmân, herhangi bir şey indirmedir. Siz ancak yalan söylüyorsunuz. (Elçiler) dediler ki: Rabbimiz biliyor; biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.” Yasin, 36/13-16.

“otobüsle git” ifadeleri gerçekleştirici birer tümcedir.¹⁶

Yukarıdaki ifadeler yerinde ve uygun şartlarda söylendiği vakit çeşitli çağrışımlar yapmaktadır. Muhataba “pencereyi kapat” diyen bir kimsenin sözü, “üzerime hırka almalıyım”, “üşüyorum”, “hava çok soğuk” gibi anlamlara gelebilmektedir. “Üşüyorum” ifadesi başka anlamlar yanında “pencereyi kapat-sanız iyi olur” şeklinde bir yaptırım gücü ve anlamı ifade edebilir. Dikkat edilirse ifade biçimlerinde “bilgi verme,” “uyarma,” “emretme,” “betimleme,” gibi edimlerde bulunulabilmektedir.¹⁷ “Dün çarşı kalabalıktı” ifadesinde muhatabı etkilemeye dönük bir anlatım biçimi yoktur. Fakat “toplantıyı açıyorum”, “üzerine hırka al”, “pencereyi kapat” diyen başka birisi hem bir söz söylemekte hem de bu sözüyle bir eylemi gerçekleştirmektedir veya iletişim ortamındaki kişileri belli bir eyleme yönlendirmektedir.¹⁸

Bu ifadeler muhatabı eyleme yönlendiren, bir şeyi betimleyen ve uyarıda bulunma işlevi görürler. Söz-eylem ilişkisi, ortada bir konuşan ve öteki dinleyen olmak üzere en az iki kişinin bulunduğu varsayımıyla hareket eder. Konuşan kişinin dilsel davranışını çözümlemektedir. Konuşan kimsenin soru sormasını, iletişim ortamında şaka yapıp yapmadığını, eğretilmelere başvurmadığını, ne söylüyorsa onu anlatmaya çalıştığını betimler.¹⁹ Söz edimleri kısaca söyleme eylemi, söylerken ne yapıldığı ve söylemekle ne yapılmak istenildiği konularını ele alır.²⁰ Görüldüğü gibi bu yaklaşım biçimi doğrudan söz eylemine, konuşma edimine yönelerek etkileşim içindeki konuşucu ve dinleyicilerle dilsel yapılar arasındaki ilişkileri konu almaktadır.

16 Berke Vardar, *Dilbilimin Temel İlke ve Kavramları*, Multilingual Yay., İstanbul 1998, ss. 52-53. Söz edimleri kendi içinde üçe ayrılır. 1. Düz söz edimi; ses birimlerinin eklenmesi, birleşimi, anlam birimlerin birleşimi ve belli bir anlamın gerçekleşmesini içerir. 2. Edimsöz edimi; daha çok söylerken ne yapıldığı, konuşan kişilerin konuşurken gerçekleştirdiği işlerdir. 3. Etkisöz edimi; dinleyenler üzerinde duyguların, davranışların oluşmasına ve belli etkiler oluşturma eylemidir. Kısaca etkisöz dinleyenler üzerinde bir etki oluşturma aşamasıdır. John R. Searle, *Söz Edimleri-Bir Dil Felsefesi Denemesi*, çev.: R. Levent Aysever, Ankara 2000, Sunum, s. 23.

17 John R. Searle, *Söz Edimleri*, s. 24.

18 Vardar, *age*, ss. 52-53.

19 John R. Searle, *age*, s. 12.

20 Paul Ricoeur, “Anamlı Eylemi Bir Metin Gibi Görmek,” *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, Hüriyet Vakfı Yay., çev.: Taha Parla, İstanbul 1990, s. 29

3. Kur'an'ın Metin Özelliği

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Kur'an metni, büyük ölçüde içinden geldiği toplumun dili, ifadelerin söyleniş biçimleri ve dilin bağlı olduğu sosyal ve kültürel ortamlardan izler taşımaktadır. Kur'an'ın metin özelliği, bilhassa Kur'an'ın oluşum süreciyle yakından ilgidir. Kur'an dilini diğer metinlerden ayıran önemli özelliklerden biri, Kur'an'ın şifahi bir dil ortamında varlık kazanmasına bağlanabilir. Kur'an'ın indiği toplumda sözlü bir yapı varlığını devam ettiriyordu. Şiir ve şairlerin önemli bir yerinin olması, anlatı türünün yaygın olması, bilgilerin ezberlemekle eşdeğer görülmesi, kabilecilik anlayışının hâkim olması, yazının fazla yaygın olmaması, dilin kurallarının çok sonraları derlenmesi gibi özellikler sözlü kültüre ait unsurlar olarak görülebilir. Şifahi metin diğer metinlerden ayrı olarak üslûp ve içerik bakımından bazı farklıklar taşır. Bu dilin en belirgin özelliği dilin muhatabının bulunmasından dolayı hitâbî bir özelliğe sahip olmasıdır.

Şifahi bir metinde dilin çeşitli formları en rahat biçimde kullanılabilir. Şifahi kültürün belirgin özellikleri olan bazı yapıların Kur'an'da bulunması bu görüşümüzü büyük ölçüde doğrulamaktadır. Mesela Kur'an'ın özellikle Mekke dil yapısının ritimli olması, ilk yıllarda gelen vahiylerin ezberlenmesi, çoğu zaman hitap edatlarının kullanılması, mücadeleci bir tarzın belirgin olması bunlardan bazılarıdır. Diğer metinlerden ayrı olarak şifahî bir metin, muhatapların varolmasından dolayı, onların duygularına yer veren, canlı ve dinamik bir metindir. Şifahî metin formunda karşılıklı etkileşimin esas olmasından dolayı, çoğu zaman muhataptan bir tutum alması beklenir. Bu metinde muhatabın beklentilerine, arzularına, taleplerine bir cevap verilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu durumda bu metin türü bilgi verici olmaktan öte inşâ [performatif] bir ifade biçimine sahip olmaktadır. İsminden de anlaşıldığı gibi bu ifade biçimleri muhatap üzerinde bir yaptırımda bulunmayı vadeden ifade biçimleridir.

Kur'an'ın metin özelliklerinden diğer bir üslûp özelliği de çok fazla hitap edatının kullanılmış olmasıdır. Aslında bu edatlar Kur'an metninin sözel olarak oluştuğunun bir anlamda göstergesidir. Ulûmu'l-Kur'an eserleri Kur'an'da kullanılan hitap edatlarını çeşitli başlıklar altında ele alarak incelemişlerdir. Muhatabı ta'zim etmek, kötülemek, cesaretlendirmek, vb. nedenlerle hitap ifadeleri kullanılmıştır.²¹

21 Bu konuda bk. Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi ulumi'l-kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2001, c. II, ss. 237-269.; Celaluddin Abdurrahman Ebi Bekr es-Suyuti, *el-*

Yazılı metinler sözlü metinlerin aksine daha soyut ve çözümleyicidir. Sözlü olarak oluşturulan metinlerin ifade biçimleri, karşılıklı diyalogu içermesinden dolayı, hayata dönük, muhatapı dönüştürmeye ve eyleme götürmeye daha elverişlidir. Bu açıdan Kur'an metni sözlü olarak oluşturulmasından ve konusunu da muhataplarının günlük hayatlarından almasından dolayı hemen hemen hayatın bütün formlarını içermektedir.

Kur'an inananların kimliklerini sağlamlaştırmakta ve bu kimlik üzerinden mesajını insanlara ulaştırmaktaydı. Bilindiği gibi Araplar için çöl şartlarında şiirin önemli bir işlevi vardı. Ailede ve kabilede bir şairin bulunması Arap insanı için çok önemliydi. Şiir de kabilenin bir anlamda yaşam şeklini ortaya koyan hayatın ayrılmaz bir parçasıydı. Arap insanının selikasına uygundu ve zevkini en üst mertebede içinde barındıran bir yapıdaydı. Dolayısıyla Kur'an'ı Arapların içinde yaşadıkları kültürden, dilden ve kimlikten ayırmak mümkün değildir.

İlk dönemlerde Kur'an, yaşanan hayatın ayrılmaz bir parçası olmasından dolayı fazla bir yoruma ihtiyaç duymuyordu. Sahabe anlayamadığı bazı konularda Peygambere sorular soruyor; Peygamber ise muhatapın durumuna göre bu sorulara cevap veriyordu.²² Otorite yorumcu sıfatıyla Peygamberin bulunması ve sahabe'nin vahyin geliş şekillerine şahit olmaları gibi nedenlerden dolayı Kur'an'ın yorumu üzerinde fazla bir ihtilaf olmamıştır. Ayrıca sahabe döneminde Kur'an metni üzerinden herhangi bir tartışma olmaması, ilk dönem muhataplarının gözünde Kur'an'ı bir metin veya kitap olarak değerlendirmeleri yatıyor olsa gerekir. Sahabe gelen vahiyler karşısında son derece hassas ve manalarını iyice öğrenmeden başka bir sureye geçmemeleri aslında, Kur'an hitabının inşâ karakterinde aranmalıdır. Vahyin uzun bir süreçte tamamlanması ve muhataplarının şifahi bir metin olarak Kur'an'a bakmaları, Kur'an'ın namazlarda ve diğer sosyal ortamlarda okunması bu durumu te'yit eder. Ayrıca ilk dönemlerde Kur'an metni üzerinde herhangi bir ihtilafın olmaması bunu doğrular mahiyettedir. Dolayısıyla Kur'an bu özelliklerinden dolayı bazı bakımlardan veya kısmen inşâ bir metin olarak tasvir edilebilir. Bunu söylemek, haberî ifadelerin olmadığı anlamına gelmez. Bu ifadeler bir şeyin haber verilmesinden ibaret değildir. Mesela Kur'an'da geçen kıssa anlatımları, sadece

İtkan fi ulumi'l-kur'an, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, c. II, ss. 71-74.

22 Peygamberimizin tefsir örnekleri için bk. Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, Yeni Akademi Yay., İzmir 2006, c. I, ss. 107-126.

geçmiş milletlerin başına gelenleri betimlemez. Muhatabın bu durumdan ders çıkarmasını ve ibret almasını ister. Kur'an'ın inşâî bir metin olması, bir ölçüde Arapça'nın yapısal özelliklerine de bağlıdır. Bundan dolayı Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması için Arapça'nın bazı yapısal özelliklerinin bilinmesi önemlidir. Mesela Türkçe'de cümle yapısı özne, tümleç ve yüklemden oluşur. Mesela "Ali okula geldi." gibi. Arapça'da ise yüklem, özne, tümleç şeklinde sıralanır. Türkçe'de özneye vurgu yapılırken, Arapça'da yapılan işe vurgu yapılmaktadır. Bundan dolayı Türkçe'nin özne merkezli bir dil olduğu, Arapça'nın ise eylem merkezli bir dil olduğu söylenebilir.

Bu durum, Arapça dışındaki diğer Sâmi dillerinde de böyledir. Burada yeri gelmişken özellikle Sâmi kültürünün ve dini geleneğinin *verbomotor*²³ olarak adlandırılması önemlidir. Bu kültürün karşılığı olarak kullanılan kelime sözlü hareket eden anlamında *verbomotor* kelimesidir. Bu kültür sorunlara karşı eylem ve tavırlardan daha ziyade kelime kullanımına ve insan etkileşimine dayanan bir kültürdür. Buna bağlı olarak bu kültüründe etkili söz sanatlarının ortaya çıkması ve özellikle Arap kültüründe belağat ve sesin kullanımına ilişkin dalların olması mânidardır.

4. Kur'an'ın Anlatım Özellikleri

Kur'an, genel olarak Allah inancından, geçmiş milletlerin haberlerinden, geçmiş milletlere gönderilen Peygamberlerden ve bunların kendi toplumlarıyla girmiş oldukları mücadelelerden, insanın sonuyla ilgili âhiret inancından ve yeniden dirilmeden, birtakım melek ve cin vb. varlıklardan, insanın ahlaki sorumluluğundan ve birtakım emirler ve yasaklardan bahseden bir mesajlar bütünü olarak tasvir edilebilir. Buradan hareketle Kur'an metnini genel mânada haber ve inşâ olarak ikiye ayırmak mümkündür. Genellikle Allah'ın sıfatlarından, ahiret ahvalinden, geçmiş milletlerin haberlerinden bahseden anlatılar haber olarak değerlendirilebilir. Bunun dışında kalan anlatı ve hitapları inşâî

23 *Verbomotor* kelimesi daha çok sözlü hareket eden anlamına gelir. Günlük hayatta iletişim eylem ve hareketlerden ziyade kelime kullanımına ve insan etkileşimine dayanır. Ayrıca *verbomotor* kelimesiyle yazı yazmayı bilmelerine rağmen esasen sözlü niteliklerini kaybetmemiş; nesneden daha çok kelimeye yönelik biçimde gelişen İbranî, Aramî kültürleri ve komşuları kastedilmektedir. Daha geniş bilgi için bk. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, ss. 86-88. İslam öncesi Arap kültürü ve İslam sonrası devam eden kültürde bunun izlerini görmek mümkündür. Şiir, hitabet vb. edebiyat türlerinin yaygın olarak kullanıldığı dikkate alındığında söz sanatlarının ne kadar yaygın olduğu görülür. Burada şiiri günlük yaşamdan ayırmak imkânsızdı.

olarak değerlendirmek mümkündür. Bu ayrımlar olmazsa olmaz kabilinden ayrımlar olmayıp yerine göre değişkenlik gösterebilen ayrımlardır.

Kur'an kendisini, salt zihni düzeyde anlaşılan, anlamlandırılan ve nesnel bir metin gibi görülmesini istemez.²⁴ Muhatap olanların kendisine katılmasını talep eder. Bu talep Kur'an'ın dil yapısından kaynaklanır. Kur'an çoğu kez muhatabın duygularına, hissiyatına hitap eden bir özellik sergiler. Deyim yerindeyse Kur'an bir üst dil kullanmak yerine gündelik dil kullanımlarında olduğu gibi hayatın içinden bir dil kullanmayı tercih eder. Dilbilimde, konuşan kimse- nin muhatabına duygularını belirttiği iletişime duygusal iletişim denilir.²⁵ Bu iletişim türünde konuşan iletişim ortamında muhataba sevgisini, hislerini, övgüsünü, kızgınlığını, iltifatlarını çok rahatlıkla aktarabilir. Benzer bir durum Kur'an dili için de mümkündür. Kur'an dilinin şifahi bir kültür ortamında ortaya çıktığı düşünüldüğünde Kur'an dilinde muhatapta duygusal etkiler bırakabileceği varsayılmalıdır. Mesela Kur'an'da muhatabın duygularına hitap eden ayetlerin sayısı epey fazladır. "Allah sabredenlerle beraberdir," Allah zalimleri sevmez" gibi ifadeler bunu göstermektedir. Bu ifadeler vahyin aslında yaşayan canlılığına, kuru bir metin olmaktan öte pek çok şey ihtiva ettiğini gösterir. "Ey Yahya! Kitaba sımsıkı sarıl!"²⁶ "Namaz kılanların vay haline!"²⁷ "Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline!"²⁸ "Tan yerinin ağarmasına andolsun,"²⁹ "Ey örtünüp bürünen Peygamber!"³⁰ "Ebu Leheb'in elleri kurusun!"³¹ "Ey Muhammed! Onların söylediklerine karşı sabret!"³² vermiş olduğumuz ayetler yerine göre soru, taaaccup, kızgınlık, nehiy, yemin, muhataba manevi destek vermeyi amaçlayan ifade biçimleridir. Bu gibi ifade biçimlerine Kur'an'da hemen hemen her yerde rastlamak mümkündür. Kur'an'da geçen sorular ve bu sorulara verilen cevaplar, nida edatları muhataba verilen birtakım emir ve nehiyeler, muhatapta kız-

24 Koç, "Kur'an Dili açısından...", s. 29.

25 John C. Condon *Kelimelerin Büyülü Dünyası-Anlambilim ve İletişim*, çev.: Murat Çiftkaya, İnsan Yay., İstanbul 1995, s. 169; Zeynel Kiran, *Dilbilime Giriş*, haz.: Ayşe (Eziler) Kiran, Seçkin Yay., Ankara 2002, s. 88.

26 Meryem, 19/12.

27 Mâ'ûn, 107/4.

28 Mutaffîn, 83/1

29 Fecr, 89/1.

30 Müzzemmil, 73/1.

31 Tebbet, 111/1.

32 Sâd, 38/17

gınlık, sitem, temenni gibi duygular bildiren cümlelerin varlığı bunu doğrulamaktadır. Yani muhatabın davranış ve duygularında değişiklik yapmayı amaçlayan ifade biçimleri inşâ olarak değerlendirilebilir. Dikkat edilirse bu ifade biçimlerinde karşıda kendisine konuşulan bir muhatabın varlığı gerekli olmaktadır.

Bu açıdan Kur'an dili de, şiir dilinde olduğu gibi biçim ve öz ayrışmazlığını içinde barındırmaktadır. Nasıl ki şiirin anlamını *söyleyişten* ayırmak mümkün değilse aynı durum Kur'an dili için de geçerlidir.³³ Bilindiği gibi şiir insanların mâşerî vicdanına hitap eden, coşkulu, duygusal hayatın içinde olan bir dildir. Dolayısıyla Kur'an'ın geldiği dönemde mevcut edebî ortamın dikkate alınması, onun hitabının anlaşılması açısından son derece önemlidir.

Kur'an diline nasıl yaklaşılacağı, genel bir soru olarak ortada durmaktadır. Onu dilini ve ifadelerini farklı kılan nedir? gibi sorular cevaplanması gereken sorulardır. Mesela Viyana çevresi düşünürleri bir ifadenin anlamlı olabilmesini, onun doğrulanabilmesine bağlarlar. Fakat böyle bir düşünce dilin sonsuz söyleyiş imkânlarını göz ardı ederek sadece anlama indirgenmesinden dolayı dilin sınırlarını daraltmaktadır. Anlam ile iletişim büyük ölçüde göz ardı edilmektedir.³⁴ Bunun sonucunda metafizik olan din dili onlara göre anlamsız olmaktadır. Dili sadece doğrulamaya hasretmek aslında dilin çoğu işlevlerini askıya almak anlamına gelir. Daha önce bahsettiğimiz gibi inşâ ifadeler kendi gerçekliklerini dış dünyadan almazlar. Dolayısıyla dili, muhatabın durumuna, sözü söyleyene, sözün söyleniş biçimine ve muhatapta ortaya koyduğu etkiler açısından değerlendirmek gerekir.

Günümüzde çoğu Müslüman, Kur'an'ın modern bilimleri öncelediğini ve çeşitli bilimlere atıflar yaptığını düşünür. Oysa ki Kur'an'ın temel amacı bilimsel bir ifadenin doğruluğunu ispat etmek değildir. Mesela bilimsel bir önermenin içeriği ifade edildiği sembollerden ve kelimelerden bağımsız olduğu söylenebilir. "Su yüz derecede kaynar" veya "ateş yakıcıdır" ifadeleri buna örnek verilebilir. Bu önermelerde ifade dışında bu olguyu karşılayan olgusal diyebileceğimiz bir gerçeklik söz konusudur. Fakat buna karşılık bir şiir dilinde veya buna benzer başka dillerde kullanılan sembollerin ve ifadelerin yerlerini değiştirmek imkânsızdır. Şiirin anlamını bilimsel söylemde olduğu gibi söyleyişten ayrılabilceğini düşünmek, büyük bir yanılğı olacağı muhakkaktır. Şiir dilinde

33 Koç, "Şiir Dili", *Hece-Türk Şiiri Özel Sayısı*, sayı: 53-54-55, Ankara 2001, s. 242.

34 Koç, "Kur'an Dili Açısından...", s. 22.

ifadeler ve semboller bilimsel söylemden farklı bir şekilde kullanılır. Sözü söyleyen kimse kendi duygu, düşünce, ümitlerini, hissiyatını, kırlırlanlığını cümlelere katabilir ve aktarabilir.³⁵

Kur’an’da ihbarî yani insanları bilgilendirmek amacıyla olan ayetler bile, inananları belli bir duruma sevkeden ve inananlardan tutum almayı isteyen ifadeler olarak görülebilir. Mesela Ra’d suresinin 3. ayetinde geçen “...geceyi gündüzün üzerine örter...” ifadesi enformatif veya tasvir edicidir; bu aynı zamanda, Allah’ın kudretine, gücüne de atıf yapan ve bununla imanı kuvvetlendirmeyi amaçlayan bir ifade olarak kullanılmaktadır. Bu ifadelerle insanların ahlaki davranışlar geliştirmesi de istenmektedir. Yine aynı şekilde yağmurun yağması, Kur’an’da sadece fiziksel bir olgu olarak ortaya çıkmaz. Yağmur, buharlaşan suyun soğuk hava tabakasına çarparak geri dönmesinden ibaret kuru bir fizik olayı olarak tasvir edilmez. Kur’an açısından yağmur, canlıların ihtiyaçları dikkate alındığında Allah’ın canlılar için bir rahmeti ve ihsanıdır.³⁶ Allah’ın kudretiyle gökten yağmuru yağdırması ve yaratıcıya dikkat çekilmesi söz konusudur. Yoksa Kur’an yağmurun oluşumuyla ilgili bilgi vermek amacıyla değildir.

Daha önce bahsettiğimiz gibi Kur’an’ın dili analitik olmayan bir dildir. Bu açıdan bilimsel bir görüşün doğrulanması, bilimsel görüşlere yer verilmesi Kur’an’ın amaçları arasında değildir. Onun gayesi ahlakidir; insanlara yol göstericilik [*hüden linnâs*]* tir. Kur’an, baştan sona bilimsel ve mantıksal argümanlar kullanmaz. Mümkün olduğunca muhatabı etkileyici bir üslûp kullanmaktadır. Örneğin Kur’an herhangi bir tarihi olaya atıfta bulunduğunda onun tarihsel seyrini ihmal edebilmektedir. Onun amacı, iletiyi yüklemek için seçilen malzeme ne olursa olsun, herhangi bir tarihi ve fiziksel olayın gelişim biçimini tasvir etmek değil; ama her seferinde anlatılan olaya anlam katmaktır.³⁷ Bu açıdan o günün toplumunda varolan birtakım tasavvurlara ve düşüncelere yer vermiştir diyebiliriz. Mesela iki doğunun ve iki batının Rabbi ifadelerinde mü-

35 Koç, “Şiir Dili”, ss. 241-242.

36 Ömer Özsoy, *Kur’an ve Tarihsellik Yazıları*, Kitabiyât, Ankara 2004, s. 18

* Kur’an’ı sadece ahlaki alanla sınırlandırmak amacıyla bu ifadeleri kullanmadığımızı belirtmek isteriz. Kur’an insanlara pek çok alanda; mesela bilimsel buluşlarda, biyolojide, kimyada, ekonomik ve sosyal konularda yol gösterici olabilir. Kur’an bilimsel bir buluşla ilgilenmez ama bilimsel bir buluşun insanlığa fayda ve zararı üzerinde yoğunlaşır. Bütün bunları ahlakî alandan ayırmak neredeyse imkânsızdır.

37 Ömer Özsoy, *age*, s. 18.

fessirlerin genel görüşü; güneşin yazın ve kışın çeşitli yerlerden doğup batmasıdır. Yani günlerin kısıлып uzamasına gönderme yapan bir ayettir.³⁸ O günün toplumunda genel-geçer olan bir tasavvura atıf yapmaktadır. Ama burada asıl amaç, doğunun ve batının Rabbi'nin Allah olduğunu hatırlatılarak dini içerikli bir açıklama getiriliyor. Buna benzer ifadeler Kur'an'da çoktur.

Bilimsel tefsir, İslam dünyasının güç kaybetmesi ve batının bilimsel anlamda gelişmesiyle birlikte yoğun olarak tartışılan bir konu olarak gündeme gelmiştir. Kur'an'ın modern bilimlerle çatışmadığını ispatlamaya çalışan bilimsel tefsir, yöntem ve tutarlılık bakımından tartışmaya açıktır. Kur'an gayesi, bilimsel bir açıklama yapmaya dönük değildir; muhatapların çevresinde olup biten olgu ve olaylara anlam katmaktan ibarettir. Kur'an, geldiği toplumun bazı tasavvurlarına her ne kadar atıf yapsa da bunun doğruluk ve yanlışlık değerleriyle ilgilenmez. İfadeleri, muhatapta bir dönüşüm sağlamaya ve yeni bir durum inşâ etmeye dönük anlatım biçimlerinden oluşur. Mesela Kur'an'ın bazı pasajlarında yeryüzünün bir yatak gibi yapıldığı, yerin yayıldıkça yayıldığı vurgulanır.³⁹ Bu ayetlerden yola çıkarak birileri yeryüzünün yuvarlak olmadığını, dolayısıyla düz olduğunu söyleyebilir. Fakat Kur'an bunu söylerken, muhtemelen bu düşüncelerden farklı olarak bazı benzetmelerle insanoğluna yeryüzünün yaşaması için uygun hale getirilmesinden bahsetmektedir. Aslında dikkat edilirse bu ayetlerde, yeryüzünün Allah tarafından yaratıldığı ve insanoğlunun yaşaması ve hayatını idame ettirebilmesi için uygun hale getirildiği dile getirilmektedir.⁴⁰

5. Söz-Amel Birlikteliği Olarak Kur'an Metni

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Arap dili eylemsel özellikleri ağır basan bir dildir. Bu durum Arap diliyle oluşan Kur'an için de söz konusudur. Kur'an dil ve söylem olarak muhataplarının atıfta bulunduğu konulardan uzaklaşmasına pek imkân tanımaz. Kur'an dili biçim ve öz ayrışmazlığını içinde taşır. Nasıl ki şiirin anlamını söyleyişten ayırmak mümkün değilse aynı durum Kur'an dili için de geçerlidir.⁴¹ Şiir sözcüklere güzel biçimler vermekten öte yaşanan hayatı -

38 Ebu Ubeyde, *Mecazu'l-Kur'an*, c. II, s. 243; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, c. IV, s. 435.

39 Bu ayetler için bk. Ğaşiye, 88/17-20; Nebe, 78/6-7; Taha, 20/53; Nuh, 71/19-20; Zâriyât, 51/47-48; Bakara, 2/22.

40 Watt, Hz. *Muhammed'in Mekke'si*, çev.: Mehmet Akif Ersin, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1995, ss. 17-18.

41 Turan Koç, "Şiir Dili", s. 243.

kahramanlık, cömertlik, misafirperverlik, asabiyet, soy- vb. çok yalın bir biçimde betimleyen, sorgulayan, yansıtan bir yapısı vardır.

İslam medeniyetinin bir dil medeniyeti olarak betimlenmesi, yerinde bir yaklaşım olarak görülebilir. Bunu doğrulayan en önemli durum, vahyin Peygambere belli bir dille gelmesi ve aynı dille toplumuna aktarmasıdır. Vahiy sadece sözlerden ibaret değildir; sözle birlikte ameli boyutu da vardır. Bu düşünce İslam medeniyetinin çoğu alanlarında belirleyici olmuştur. Kur'an'ın çoğu yerinde iman ile salih amel bir arada zikredilir.⁴² İman etme aynı zamanda iyi işlerle tamamlanmaktadır. Bu ayetler, imanın sadece yeterli olmadığını, imanın gerçek anlamda yeterli olabilmesi için birtakım işlerle takviye edilmesini ve imanın eylemsel bir tarafının olduğunu bize gösterir. Bu ayetler ve Kur'an'ın başka yerlerinde geçen diğer ayetler Kur'an tasavvurunun biçimlenmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Peygamberimizin çoğu hadislerinde söz-amel birlikteliği göze çarpar. İlimle ve bununla amel edilmesi konusunda pek çok hadis mevcuttur. İlim sadece kişinin sahip olduğu bir şey değildir; aynı zamanda başkalarına öğretilmesi gereken onlarla paylaşılması gereken bir sorumluluk olarak tasvir edilir.⁴³

Kur'an bizden sadece kendisini anlamamızı değil; aynı zamanda bütün duygumuzla, hissiyatımızla ona inanmamızı/gönül vermemizi, onunla beraber hareket etmemizi, onunla bir kimlik kazanmamızı talep eder. Kur'an'ın çoğu yerinde O'nun bir hatırlatma, hidayet edici, insanlar için bir müjde ve şifa olduğu hatırlatılır.⁴⁴ Kur'an ifadelerine bu açıdan etkisöz olarak bakılabilir. Aslında tarihsel bir tecrübe olarak Kur'an'a sadece anlam ileten bir metin gözüyle bakılmamıştır. Kur'an'ın yaşayan hayata aktarılması çeşitli ritüeller vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Söylenen sözle aslında sadece bir şeyin dile getirilmediği, aynı zamanda bununla bir şeylerin yapıldığı, ilk dönemlerden itibaren tarihen bilinen bir durumdur. Bu, ilim anlayışından başlayarak çeşitli alanlar için de böyle olagelmiştir. Mesela İslam medeniyetinde faydasız ilimden Allaha sığınma düşüncesi sık vurgulanan ifadelerden biridir. Buna bağlı olarak İslam medeniyetinin bir pratik/amel medeniyeti olduğu söylemek, yerinde bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Kur'an'ın pratik çerçevesini oluşturan usûlu fıkıh ve müslümanların pratik hayatlarını düzenleyen fıkıh, aslında Kur'an'ın amel

42 Bu konuda bk. Bakara, 2/62; Mâide, 5/69; Nahl, 16/97; Kehf, 18/88. vb.

43 Bu konuda çeşitli hadisler için bk. Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, Kitabu'l-İlm, 20.

44 Bk. Bakara, 2/2 ve 97; İsra, 17/82; Talak, 24/10 vb.

boyutunu sistematize etmeye matuf ilmi çabalarıdır.

Tarihsel bir tecrübe olarak Kur'an, hiçbir zaman tek bir metin olarak görülmemiştir. Sahabe döneminde ve bunu takip eden dönemlerde Peygamberin sünneti ve yaşantısıyla birlikte ele alınan ve algılanılan bir metin olarak görülmüştür. Kur'an'ın oluşumu ve algılanması bunu doğrular mahiyettedir. Sahabenin, Kur'an hakkında fazla yorum yapmaması, Peygamberin şahsında uygulamalara ve olgusal olana tanıklık etmelerine bağlanabilir. Dolayısıyla Sahabenin gözünde Kur'an metni, aynı zamanda yaşanılan bir duruma tekabül etmekteydi. Onlar için Kur'an, hayatlarını yönlendiren onlara yeni bir tutum almaya sevkeden bir anlama sahipti. Enes b. Malik'ten gelen bir rivayete göre bir Bakara ve Al-i İmran suresi okunduğunda dinleyenlerin gözlerinde bu ayetler büyüdü. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine aldığı bir habere göre İbn Ömer, Bakara suresini ezberlemek için tam sekiz sene gayret etmiştir. Kur'an'ın değişik yerlerinde tefekküre yapılan vurgular bu konuda yol gösterici olmuştur.⁴⁵ Suyûtî, Sahabe'nin Kur'an vahyinin tabiatına yakın olmaları; salih amel ve buna bağlı olarak sahih bir ilme sahip olmalarından dolayı sözlerinin kitap ve sünnetten sonra referans alınması gerektiğini vurgular.⁴⁶ Dikkat edilirse salih amel konusuna vurgu yapılmıştır.

Kur'an'ın diğer bir özelliği de muhataplarında birtakım etkiler bırakabilmesidir. İslam geleneğinde Kur'an'ın muhataplarını aciz bırakması ve bunun etrafında gelişen geniş bir literatürün ortaya çıkması bunu doğrular. Kur'an'ın fonetiğinden ve söyleyişinden etkilenen insanlar ilk dönemlerden itibaren bu hayretlerini dile getirmişlerdir. Kur'an dilini diğer metinlerden ayıran önemli özelliklerden biri de, onun gerek fonetiğinde gerekse söyleyişinde muhatapta etkiler bırakması ve etkileyici bir metin olmasıdır. Özellikle Kur'an'ın ilk dönemlerde kıraat edilmesi ve müşrikler üzerinde derin etkiler bırakması bu durumla yakından ilgilidir. Kur'an'ın edasından ve fonetiğinden etkilenerek İslamı seçenlerin varlığı bu durumu kuvvetlendirmektedir. Mesela çarpıcı bir örnek olarak Hz. Ömer'in İslamı kabullenmesi Kur'an dilinin bu özelliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Rivayetlere göre Hz. Ömer Kâbe'nin kenarında namaz kılmakta olan Hz. Peygambere rastlar. Peygamberin Kur'an okuyuşunu duyunca kalbi yumuşar, çok duygulanır ve duyduğu hissiyattan dolayı ağlamaya başlar. "İslam benim kalbime, içime işledi" şeklinde sözler ve bunun aka-

45 Bk. Suyuti, *el-İtkan*, c. II, s. 389; Bakara, 2/242; A'raf, 7/169; Yusuf, 12/2; Enbiya, 21/10 vb.

46 Suyuti, *age*, c. II, s. 387.

binde Müslüman olur.⁴⁷ Bu örnek olayın Arap toplumunda, edebiyatın ve şiirin zirvede olduğu bir dönemde gerçekleştiği düşünüldüğünde, Kur'an hitabının muhatapları etkileyen bir özelliğe sahip olduğu anlaşılıyor. İslam alimleri bunu İ'câzu'l-Kur'an başlığı altında değerlendirirler. Kur'an, sadece anlam ileten bir hitap veya metin değildir; aynı zamanda bu anlamın ötesinde kişilerin duygularına, kalplerine, gönüllerine hitap eden bir metindir. Anlamın ötesini aşır muhataplarını imana çağırılmaktadır. Hayata karşı, haksızlığa karşı, insanın sonu ve geleceğine ilişkin bir tutum içerisinde olmasını ve bunu hayatında göstermesini istemektedir.

Müslüman hayatında ilk dönemlerde Kur'an'ın namazlarda kıraat edilmesi⁴⁸ ve müşriklerle sert tartışma ve mücadelenin başlaması muhtemeldir ki Kur'an dilinin bu kadar etkileyici olmasındandır. Çünkü Kur'an kıraati aynı zamanda müşriklere karşı bir meydan okumayı içeriyordu. Kur'an metnine yansıyan birtakım örnekler bunu doğrulamaktadır. *"Andolsun insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."*⁴⁹ Bu ise büyük ölçüde Kur'an ifadelerinde içerik ve söyleyiş birlikteliğinden kaynaklanmaktadır. Kur'an, ifadelerinde muhatabın ona katılmasını talep eder. Bu anlamda yaptırımını olan bir dil kullanmaktadır. Hz. Aişe'ye Hz. Peygamberin yaşantısından soru soran sahabeye Hz. Aişe'nin O'nun yaşantısının Kur'an'dan ibaret olduğunu belirtmesi önemlidir. Hasan el-Basri'den gelen bir rivayette *"Kur'an kendisiyle amel edilmesi için indi"*⁵⁰ sözü ve Kur'an'ın çoğu yerinde iman ve salih amelin beraber zikredilmesi onun sadece bir metin olduğunu göstermez.

6. Sonuç

Vahyin ifade özellikleri anlaşılmadan Kur'an'ın doğru anlaşılmasından bah-

47 Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam Eyyüb el-Himyeri, *es-Siretü'n-Nebeviye*, el-Mektebetü'l-İlmiye, tahk.: Suheyl Zukkar, Daru'l-Fikr, Beyrut 1992, ss. 229-234. Rivayetin başka versiyonlarına göre kız kardeşinin evine vardığında okunan Kur'an'ın edasından etkilenerek Müslüman olmuştur.

48 Özellikle ilk dönemlerde Kur'an'ın kıraati konusunda peygamberimiz ashabını teşvik ederek, Kur'an'ın öğretilmesi için çaba harcamıştır. Hatta peygamberimiz içlerinden en bilgili olanlarını, diğerlerine ders vermesi için seçmiştir. Bk. Subhî Salih, *Mebahis fi ulumi'l-Kur'an*, İstanbul, ts., s. 68

49 İsra, 17/88.

50 İbn Kuteybe, *Tev'ilu müşkil'il-Kur'an*, s. 148

setmek mümkün değildir. Kur'an dil ve anlatım olarak diğer metinlerden ayrılmaktadır. Bu dilin, şifahi bir dil ortamında temayüz etmesi ve canlı muhataplarının olması en önemli etkenler arasındadır. Sözlü olarak oluşturulan metinler, karşılıklı etkileşim esaslı veya diyalogu içermesinden dolayı, içinde birtakım duygusal, hayata dönük, rica, temenni, talep, muhatabı dönüştürmeye ve eyleme götürmeye elverişli ifadeler bulunur. Kur'an'ı diğer metinlerden ayıran önemli farklardan biri, hayatın içinde oluşan bir metin olmasıdır. Bundan dolayı Kur'an içeriğinin söyleyişten ayrılmayan bir metin olarak, daha doğrusu inşâî bir metin olarak görülebilir.

Kur'an'ın anlatım biçiminden yola çıkılarak, Kur'an'ın sadece olguları betimlediği söylenemez. Aksine muhataplarının ona katılmasını, onunla beraber hareket etmesini ister. Dil sadece anlam iletmekle kalmaz, aynı zamanda anlamda dile getirilmeyen çok çeşitli işlevlere sahiptir. Bu dilin canlı ve sözel ortamlarda kullanılması dilin işlevlerini belli ölçülerde farklı kalmaktadır. Dilin canlı olarak kullanılması muhatapları harekete geçiren, onların duygularına hitap eden bir özellik sergiler.

Kaynakça

- Bolelli, Nusreddin, *Belağat-Kur'an Edebiyatı*, M.Ü. İ. F. Yay., İstanbul 1993.
- Cevzici, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay., Ankara 1996.
- Ebu Ubeyde, Mamer el-Müsenna et-Teymi, *Mecazu'l-Kur'an*, nşr., M. Fuad Sezgin, Kahire 1988.
- el-Buhâri, Abdullah Muhhamed b.İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire, h. 1400.
- el-Cârim, Ali - Mustafa Emin, *el-Belağatu'l-vadîha*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul ts.
- el-Curcânî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed *Kitabu't-ta'rîfât*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- el-Ensari, İbn Hişam, *Şerhu şuzuru'z-zeheb*, el-Mektebetü'l-Arabiyye, ts.
- es-Suyuti, Celaluddin Abdurrahman Ebi Bekr, *el-İtkan fi ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- ez-Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b.Ömer, *el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- ez-Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2001
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik Eyyüb el-Himyeri, *es-Siretü'n-Nebeviye*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, tahk.: Suheyl Zukkar, Daru'l-Fikr, Beyrut 1992.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim ed-Dineveri, *Tevîlu müşkili'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed *Lisanu'l-Arap*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1990
- İbn Nedim Ebu'l-Ferec Muhammed b.İshak, *el-Fihrist*, Beyrut 1994.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev.: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- John R. Searle, *Söz Edimleri-Bir Dil Felsefesi Denemesi*, çev.: R. Levent Aysever, Ankara 2000.
- Koç, Turan *Din Dili*, Rey Yay., Kayseri 1995.
- Matlub, Ahmed *Mucemu'l-Mustalahatil-Belagiyye ve Tetavvurihe*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996.

- Ong, J. Walter, *Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi*, çev.: Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yay., İstanbul 1995.
- Özsoy, Ömer, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Kıtıbiyât, Ankara 2004.
- Ricouer, Paul, "Anlamalı Eylemi Bir Metin Gibi Görmek," çev.: Taha Parla, *Toplum Bilimlerinde Yorumsuzcu Yaklaşım*, Hüriyet Vakfı Yay., İstanbul 1990.
- Salih, Subhî, *Mebahis fi ulumi'l-kur'an*, İstanbul ts.
- Taşköprizade Ahmed Efendi, *Mevzuatu'l-Ulum*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1313.
- Vardar, Berke *Dilbilimin Temel İlke ve Kavramları*, Multilingual Yay., İstanbul 1998
- Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed'in Mekke'si*, çev.: Mehmet Akif Ersin, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1995.
- Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, Yeni Akademi Yay., İzmir 2006.